

חידושים אופנתיים

מה הביא את חמדה בן יהודה, אשתו של מי שכונה 'מחיה השפה העברית', לפרסם מדור אופנה, ומדוע חששה לחתום בשמה על המדור? גם אם לא נוכל לקבל תשובות מלאות לשאלות אלה, מי שיעיין במדורי האופנה שכתבה יזכה לשפע מידע על העולם התרבותי של ירושלים בשלהי השלטון העות'מאני

תמר הירדני

זו הפעם הראשונה בימי חייה
 תבוא האופנה בשערי
 העיתונות העברית. בפחד
 ובחרדה אמיתית אני
 כותבת השורות האלה.
 מי לא ילגלג? מי לא
 יצחק לי? מי לא ידינני
 לחובה? ומי יודע אם
 גם לא יחרימוני?

בהמשך הטור הרגיעה
 חמדה את הקוראים והסבירה:
 "אין כלל לחשוש פן יביא
 פרסום האופנה לידי פורנות או
 מותרות". היא הרגישה כי מטרת המדור
 החדש היא פרקטית – לסייע לנשים לבחור באופן
 מושכל את בגדיהן על פי תנאי האקלים:

הנשים והבנות בארץ ישראל, אני מכרת אותן,
 נבונות יתר מדי ומבקשות ללבוש, אך הדברים
 המתאימים עם האקלים שלהן – האריגים הקלים,
 בפרט בחום היום, הגוונים שאינם מפחדים מהשמש
 הלוהט ומתחתנים יפה עם תכלת השמיים.

את הפתיח למדור הסנסציוני סיכמה חמדה במלים:

אך מה ינעם לראות ארץ ישראלית יפה, בעלת
 העיניים השחורות, שזופת השמש ומבורכה בחן,
 לבושה איזה לבוש ממין החדש, הנושם רעננות גם
 מתוך הישן, מתוך העבר.

מדור ראשון זה, אגב, הוקדש לצבעי הנעליים. המדור
 הבא עסק בנוצות הכובעים, והוא מלמד כי באותם
 ימים ניהלו מי שצער בעלי חיים היה קרוב ללבם
 מאבק אידאולוגי עיקש בעניין:

זה שנתיים שהחלה בעולם מלחמה על הנוצות.
 החלו לצעוק ככרוכיה כי זה מעשה פראים
 להתקשט בנוצות, כי זה לא נאה להמין היפה של
 זמננו, שזו אכזריות, סוף סוף, לגזול מהציפורים
 ומעופות את נוצותיהם, כנפיהם וזנביהם, ותדיר
 ימרטון בעודם בחיים וזה מסב לאומללות ייסורים
 ועינויים קשים.

במקום נוצות, מסתבר, אימצו נשים פתרונות
 יצירתיים:

ובשנה זו צעדה הקדמה עוד צעד אחד ויסירו כליל
 הנוצות מהכובעים ובמקומן ישימו פרחים עשויים

ב קיץ 1904 הופתעו קוראי 'השקפה', עיתון
 של אליעזר בן יהודה, לגלות מדור חדש
 בשם 'האופנה'. המדור, שסביר להניח כי
 השמרנים מבין קוראי העיתון התקשו לעכל את קיומו,
 עסק באופנה – נושא שכיום מוקדשים לו מגזינים
 שלמים אולם באותם ימים לא היה מקובל לכתוב
 עליו, בוודאי לא בעיתונות העברית. מה עשה מדור
 אופנה בעיתון וכיצד התקבל בקרב הקוראים שרבים
 מהם נמנו על אנשי היישוב הישן?

בגדים, נוצות וחרמות

עיתון 'השקפה' היה אחד מגלגוליו רצופי
 ההרפתקאות של עיתון 'הצבי', עיתון שאליעזר
 בן יהודה יזם וערך במשך למעלה משלושים שנה.
 'הצבי' יצא לאור מדי שבוע מ-1884, אך השלטונות
 התורכיים סירבו להעניק לבן יהודה רישיון מו"לות
 והצנזורה הערימה עליו קשיים בטענה כי העיתון
 מטיף למרד. בן יהודה היה נחוש בדעתו להוציא את
 העיתון ולכן השתמש בזיכיונות של אחרים. כאשר
 אילצו אותו לסגור את 'הצבי' הוא שב ופתח אותו
 תחת השם 'האור' או 'השקפה'. בין השנים 1902-1908,
 בזמן שבו הופיע העיתון בשם 'השקפה', שונה אופיו
 ונוספו בו מאמרים פוליטיים וטורים ספרותיים.
 ב-1904 הוא אף עבר מתיחת פנים והחל להופיע
 פעמיים בשבוע.

בגיליון הראשון והחגיגי של העיתון במתכונתו הוד
 שבועית בישר העורך:

אנחנו עשינו ונעשה את חובתנו הכבדה בשקידה
 ובכל מאמצי כוח להגדיל ולהיטיב את הגיליון (א'
 בתמוז תרס"ה, 14.6.1904).

אחד החידושים המרעישים בפורמט המורחב של
 'השקפה' היה מדור חדש שכמוהו לא נראה קודם לכן
 בארץ ישראל – מדור אופנה. המדור הופיע גם לאחר
 שהעיתון חזר לשמו המקורי 'הצבי', ובהמשך בגלגולו
 הנוסף בשם 'האור'. כותבת המדור – אישה מסתורית
 שחתמה על טוריה בכינוי 'שושנה לבנה' ובשמות עט
 נוספים – הייתה לא אחרת מאשר חמדה, אשתו של
 אליעזר בן יהודה, שאף חידשה את המלה העברית
 'אופנה' על פי המונח הלועזי 'מֹדֶה' – mode –
 כלומר 'אופן'. מעולם, עד הטור האחרון, לא אזרה
 חמדה אומץ לחתום על המדור בשמה המלא.

מדוע נזקקה חמדה בן יהודה לאומץ כדי לכתוב
 מדור אופנה? התשובה פשוטה: היא הכירה היטב את
 שכניה, תושבי ירושלים בראשית המאה העשרים,
 שהיו שמרנים, דתיים וסגפנים, וידעה כי לא בנקל
 יעכלו מדור העוסק כולו בבגדי נשים. לא בכדי פתחה
 חמדה את המדור הראשון בדחילו ורחימו וכתבה:

**"זו הפעם
 הראשונה בימי
 חייה תבוא
 האופנה בשערי
 העיתונות העברית
 ... מי לא ילגלג?
 מי לא יצחק לי?
 מי לא ידינני
 לחובה? ומי
 יודע אם גם לא
 יחרימוני?"**

מסירתה הרבה של חמדה לעבודתו
 של בעלה אליעזר בן יהודה, ובמיוחד
 למיליון, באה לידי ביטוי בכך
 שהמשיכה את מפעל המילון אחרי
 מותו. חמדה הייתה שותפה גם לעבודתו
 העיתונאית, ולא רק בזכות טורי
 האופנה – היא כתבה גם בתחומים
 אחרים וסייעה בעריכת כתבות. חמדה
 בן יהודה ביום מסירת הכרך הראשון
 של מילון בן יהודה לדפוס

חידושי האופנה האירופית בארץ
 ישראל ובעברית. נשים בראשית המאה
 העשרים חובשות כובעים אופנתיים

לאחר שהפסיקה חמדה לכתוב את מדורה נעלמה ההתייחסות לאופנה מהעיתונות בארץ לשנים אחדות, אולם בימי המנדט הבריטי כבר היה בארץ ענף האופנה מפותח למדי. תצוגת אופנה מתקופת המנדט באדיבות נדבמן, ביתמונה

המחוך ... מקומו בבית הנכאת לאמנות הבל, והמותן הדק והרגליים הקטנות אקווה, לא ימצאו עוד חן בעיני הגברים.

ברוב אמנות כפרחים טבעיים ממש, או רימונים ממשי קל, מגז סמרטוט (לא 'ספונג'דור' חלילה).

למרות כל זאת תוהה הכותבת:

באותה ידיעה צוין כי ההתנגדות למחוכים הביאה ליצירת "התלבושת המתוקנה", הטבעית יותר, אך התברר כי זו הייתה מכוערת "בלי חן ובלי טעם". לכן, במאמץ גדול, נוצרו דגמים יפים ומחמיאים של "התלבושת המתוקנה" הראויים ללבישה, וזו, בישרה חמדה בשמחה:

אך מי יודע כמה זמן יארך ניצחון זה, ואם לא תשובנה היפהפיות לשאת שנית נוצות, כי יש גם עתה עקשניות רבות המוסיפות לשאת כובעים מקושטים בנוצות רבות ... חרף הקריאה הגדולה לרחמנות, מפני שזה נאה לפניהן ומפני שזה, ביננו, יפה, יפה מאוד (ח' בתמוז תרס"ה, 21.6.1904).

נלחמת בכל תוקף ועוז עם התלבושת הקודמת, וכמעט שנוכל לומר כי התלבושת הזאת הייתה לאופנת היום.

תלבושת מתוקנה

בטור אחר תיארה חמדה את האספה הכללית לנשים שהתקיימה זמן קצר קודם לכן בברלין וציינה:

אבל מסתבר שגם התלבושת המתוקנה בלי החן ובלי הטעם לא פסה מן העולם, ובמדור שהתפרסם בשנה שאחר כך דיווחה חמדה:

הישיבה השלישית הייתה מוקדשת כולה להרצאות ולוויכוחים בדבר התלבושת של האישה (כ"ב בתמוז תרס"ה, 5.7.1904).

בגרמניה קצת נשים המוסיפות לשאת במקום שמלה איזה שק בלי כל צורה אשר קראו בשם "שמלה מתוקנה" ... "שמלה מתוקנה" זו נוראה באמת ושלולה כל טעם, ומעולם הברייה המכוערה הזאת לא תעבור את גבול גרמניה. התוכלנה, קוראותיי, לשער אישה פריזית לבושה במלבוש מכוער כזה? (כ"ח בשבט תרס"ה, 3.2.1905).

היא סיקרה את שהתרחש בישיבה זו וכתבה:

מזה כמה שנים שקצת נשים החלו מלחמה נגד תלבושת האישה, המתנגדת כולה לפי דעתן להתפתחות הטבעית של האישה, כמו המחוך הלוחץ באופן נורא את המעיים ודוחה את חלקיהם ממקומם הרגיל.

האופנה האנזרייה הזאת

השאיפה למראה טבעי, יפה ונוח משקפת את רוח מדור שטיגליץ:

חמדה ציטטה את טענותיה של "הגברת פרופסור שטיגליץ":

"החלו לצעוק ככרוכיה כי זה מעשה פראים להתקשט בנוצות, כי זה לא נאה להמין היפה של זמננו, שזו אנזריות"

תלבשת אשה

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22	23	24	25	26	27	28	29	30	31	32	33	34	35	36	37	38	39	40	41	42	43	44	45	46	47	48	49	50	51	52	53	54	55	56	57	58	59	60
---	---	---	---	---	---	---	---	---	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----

האופנה של 'השקפה' בכל תקופת הופעתו. כך למשל בטור אחר מתבשרים הקוראים כי אופנת השרוולים הכבדים, המסורבלים ועמוסי הבד "נפלה נפלה":

אחת החייטות הגדולות בפריז סיפרה לי כי בבית מלאכתה עבדו שני ימים רצופים בתפירת זוג אחד בתי זרוע, ומחיר הארג, הסלסלים והמוסלין שנדרש לזה עלה יותר ממחיר כל השמלה (י"ט באלול תרס"ה, 30.8.1904).

אבל סוף כל סוף בוטלה "האופנה האכזרייה הזאת", וחמדה מבשרת: "הננו שבים שנית אל האופנה הישנה והיפה אשר תיתן מראה טבעי לזרועותינו". נושא השרוולים מופיע במדור נוסף שעסק באימוץ סגנון האופנה מתקופת לואי ה-14. הכותבת ציינה כי ייקח זמן עד שאופנה זו תגיע לארץ אך הוסיפה:

אך דבר אחד נוכל לקבל בלי כל פקפוק, וזה בתי הזרוע הקצרים, כי זה מתאים מאוד עם החום העז של הקיץ שלנו (ד' באייר תרס"ה, 9.5.1905).

במדור שהוקדש לסקירת לבנים כתבה חמדה:

חלוקי הלילה מצורת ה'מלכות' הן כחמישים פרנק כל חלוק, אך לעומת זה החלו מחדש לעשות לבנים רקומים, מלאכת יד אשר כמעט שהניחום זה שנים רבות. ובאמת הרבה יותר יפים ונאים הפרחים, העטרות והקסקסים הבולטים על בד דק, מאשר רוב התחרים הפשוטים והמזויפים (כ"ח בשבט תרס"ז, 12.2.1907).

עוד ציינה חמדה באותו מדור חידוש שהיה קרוב ללבה וללב בן זוגה: "בנות עמנו התחילו לרקום שמותיהן על לבניהן באותיות עבריות".

ואם באותיות עבריות עסקינן נציין כי חמדה ניצלה לא פעם את הבמה כדי להשריש את חידושי הלשון שטבע בעלה. לא פעם היא השתמשה למשל בחידושו למלה ז'קט. בן יהודה הסתמך על הכינוי ז'ק שהיה מקובל כקיצור לשם יעקב, וכך נולדה המלה 'יעקובית'. באחד המדורים למשל המליצה חמדה על שימוש במטפחת כקישוט לבגד:

מטפחת כזו עשויה בטעם, מקופלה בצורת משולש, מייפה מאוד את היעקובית (י"ט באלול תרס"ה, 30.8.1904).

ובטור נוסף כתבה:

בסתיו זה האופנה האחרונה פוקדת ללבוש יעקוביות אדומות, ירוקות, ליליות ותכלת ... הכל יחד באמת

מכוער מאוד, ורק האופנה האכזרייה ותדיר בלי חמלה אולי תכריח אותנו לעטות הגוונים הצועקים האלה (י"ג בתשרי תרס"ה, 22.9.1904).

חמדה בן יהודה התייחסה במדוריה באהדה רבה לאופנה האירופית שחזרה לפתע לחקות את האופנה שהייתה פופולרית בתקופתם של מלכי צרפת במאות ה-17 וה-18:

השיבה לזמן המלכים לואי הארבעה עשר, החמישה עשר והשישה עשר בענייני התלבושת וכלי הבית היא גמורה ומוחלטה. ואינני יודעת אם רק מפני שזה חדש, או מפני שזו האופנה של היום, אך מצוא אמצא בהשמלות התפורות בטעם זה ... יופי רב, הן הרבה, ויתר מזה – קסם, הדר. וכשבא לידי עיתון האופנה ואני מדפדת דף אחרי דף, כל תמונה תמונה מפליאה אותי. כל אישה מצירה בתלבושת כזאת – מלכה אמיתית (ד' באייר תרס"ה, 9.5.1905).

חיבתה של חמדה לתחום הלבוש באה לידי ביטוי בכרזה שפורסמה ב'1913 כחלק ממלחמת השפות שהתרחשה בארץ. מטרת הכרזה ללמד כיצד יש לננות אביזרי לבוש נשיים בעברית, ובין המלים יש גם כאלה שחמדה המציאה באדיבות הספרייה הלאומית

במשימה לא פשוטה כלל. באחד הטורים התאוננה בפני הקוראים:

זו האופנה כל כך קלת ערך בעיני כל, וכמה קשה לכתוב עליה! ... 'עושי' האופנה אינם יכולים עוד להמציא דבר, לא להוסיף ולא לגרוע (י"ב באלול תרס"ה, 23.8.1904).

לדבריה, מצוקה זו אינה נחלתה הבלעדית. כתבי האופנה בעולם כולו נתונים בצרה דומה:

זה כמה שבועות העיתונים הבאים אלינו מעיר מולדת האופנה, מפריז המהוללה, אמנם לא ישמיטו את פרק האופנה מתוכם, אך במקום דברים ממשיים הנוגעים עד הנפש, מתארים לנו איזו תלבושת לרכיבה על עגלה מכונית, שזה לא יועיל כלל לקוראותינו מפני שדרכינו עקלקלות, או שידברו לנו על איזו חתונה או חגיגה ויספרו בשבח אותן הנשים שהצטיינו בתלבושתן.

בצר לה סיפרה חמדה כי דלות החומר בעיניי אופנה בעולם כולו הביאה את הכותבים לעסוק בנושאים הקרובים לאופנה ולא ממש בה:

האופנה בטובה תציג לפני הקהל חייטה פלונית המצטיינת בטוב טעמה, חנות אלמונית המבורכה במבחר סחורותיה, או צייר אור [צלם] על פי האופנה החדשה.

בהיעדר נושאי אופנה ראויים לדון בהם ניצלה חמדה את ההזדמנות והקדישה את המדור להמלצה על צלם ירושלמי "המצטיין באמת במלאכתו היפה והשפירה".

אישה במכנסיים

ערך היסטורי רב יש למדור האופנה בהיותו סמן לתהפוכות משמעותיות בלבוש שהתרחשו במהלך השנים בארץ ישראל. במדור שפורסם בעיתון 'האור' תוארו לראשונה המכנסיים כלבוש נשי, וחמדה הכריזה בששון:

לכל זמן ועת לכל חפץ! סוף סוף חלפה הטענה הנצחית כי אין כל חידוש באפנה. הפעם זה אינו חידוש אלא מהפכה. הופיעה והתפרסמה שמלה חדשה שנקראת 'שמלה מכנסיים' (כ"ח בשבט תרע"א, 26.2.1911).

על פי תיאורה של חמדה הבגד החדש היה מין שמלה

העיסוק בפרטי הלבוש חושף גם פולמוסים בני התקופה. דוגמנית מציגה כובע – ללא נוצה – בתצוגת אופנה שנערכה בשנות השלושים באדיבות נדבמן, כיתומה

היא טענה כי אופנה זו הגיעה בהשפעת המחזות שבהם צפו נשות החברה הגבוהה האירופיות בתאטרות – בתי החזיון בלשונה:

בהיות שהרבו בזמן האחרון להציג חזיונות מוזן המלכים הנ"ל, פעל יפי התלבושות ההן על עין מבקרי או מבקרות בתי החזיון, ומעט מעט ירדו מעל הבמה לתוך שורות הראשונות. נשים עשירות ומיוחסות מ'עולם הגדול' התחילו ללבוש ככה, ואחרי כן עלה קסם התלבושת הזאת מעלה מעלה בין שדרות העם, והאופנה הישנה נתקבלה.

חמדה עשתה מאמצים רבים לשוות למדורה אופי רציני ולדון בו בנושאים הגולשים מעבר ללבוש ולאופנה, אך במהרה נוכחה לדעת כי מדובר

"המחוך ... מקומו בבית הנכאת לאחנות הבל, והמותן הדק והרגליים הקטנות אקווה, לא ימצאו עוד חן בעיני הגברים"

האפנה

בזמן האחרון נהיה סוף סוף שנוי גדול באפנה וברצון אמסור דשימות אחרות לקוראות ההשקפה.

אודיעכן כי הגורן(ח) – חקיקה הלך לעולמו ואיננו. הנזרון ככו עשוי לפי הנוף, רק תכונת(ג) יפות מרפרפות על החזה. החגורה – מתוך המארכת את המתן ונותנת לו שפירות והרשק(ג) הידוע – מקבלת מאד.

הכתפים אינם ארוכות עוד כנלות ישראל ואינן יורדות עד חצי הזרוע, אלא כרות כמקום שהמבע קצב להן סופן, זה יתר בדעת, בל' כל ספק.

ברתי הזרוע אינם מעונים אריג רב וקשומים טממעלה, אשר הכביד כל כך על תנועת היר, וחצי הזרוע התחתון מן המפרקת עד כף היד תפוש בידון ארוך וצר העושה את חיד דקה ויפה. למעלה מן המפרקת בתי הזרוע מטררחכים, אך כמדה לא יתר מדי.

השמלה חתוכה בצורת כובע – ניר שמלכישים על המנורה. כמעלה מניחים רחב השמלה כשלש אמות אשר מקממים או מקבצים לפי המתן מכלי להכליש את הירכים. מקצה החלצים מתחכת השמלה להתרחב והולכת ומתרחבת יתר ויתר, ולמטה מגיע רחב השמלה עד עשר שטים עשרה אמה!

ככל זאת, זה אפשר אף כשמלות העשויות ממשי רך או אריג דק מאד, ואם זה צמר פחות או יתר עבה צריך להפחית מרחב הקצוב כפי החק'.

מה שנוגע להקשומים אין חדושים. כעולם נכרת שד מיסלין, נכשים(ד), ופריחות(ה) מקבצות כראש קטן או עד שנין. גם מפילות(ו) או מעמים(ז) קבועים קדורים יפה טרקמה או תחרים. ועצם התחרים מקשמים בכירת דקה, בפתיל רקום משי המיב שימיכ לפי תכנית התחרים וציורם, גם זרועים על פני כלו נמירות דקות, כפתורים מכל המינים, לא יתר גדולים מפנינים, או עניבות קמנות פה ושם מסרת משי רך. הכוכעים גדולים, עצומים, עשויים מקטיפה ממשיך או מקבץ על שנין.

המעילים כמו שהיו עד כה, הקריק' המימי היעקובית צורת לואי י'ה, ולשמדה דורכת', בולירי', או יעקובית קמנה היורדת ומתרחבת מעט למטה מהמתן. ק, בנשימול.

6) חלק השמלה מהמתן למעלה.

7) קממים חמשים.

8) מה שקוראים 'מילט' בלעו.

9) עצם הארג מקבץ כלו.

10) מה שקוראים 'מילט' בלעו.

11) הקשום נתתן מלמעלה על הארג.

12) חלקים בודרים מתוך ציור התחרים אשר נותנים על הארג או

שזוחכים את עצם הארג מתחת לחלקים האלה.

אחד מסורי 'האפנה' שפורסמה חמדה, במקרה זה תחת השם הברזי 'ק. בנשימול'

בעלת שסעים עמוקים, ומתחתיה מכנסיים העשויים מאותו בד של השמלה. היא מגבאת כי:

בין התיירות האנגליות והאמריקניות בוודאי נפגוש לא אחת לבושה על פי האופנה האחרונה. מי היא האישה החצופה הראשונה אשר תלבש בעירנו אופנה חדשה זו, שאפילו בפריו עוד מפקפקים אם תשלוט שליטה גמורה?

וכאן נכונה לנו הפתעה בדמות אישה מקומית אמיצת לב:

מי שהיא, היה לא תהיה הראשונה, כי ביום ראשון זה עברה בחוצות ירושלים אחת מהנשים הכבודות והחסודות מעדת הנוצרים במכנסיים, אפילו בלי שמלה מלמעלה. היא הלכה לתפילת שחרית.

אך החידושים והמהפכות בתחום האופנה היו נדירים, ומדור האופנה לא הצליח להתרומם לכדי מדור קבוע. לא פעם יצאו לאור גיליונות בלעדיו, ולמעשה, בחצי השנה הראשונה להופעתו פורסמו בסך הכל תשעה מדורי אופנה. בהמשך היה המצב עגום עוד יותר. ב-1905 פורסמו חמישה מדורים עד חודש יולי, אז נעלם המדור עד סוף 1906 ושב להופיע פעם אחת בלבד. בשנים 1907-1908 ראו אור שבעה מדורים בלבד.

בספטמבר 1908 פרש 'השקפה' לגמלאות והוחלף בעיתון יומי צעיר ורענן, שוב תחת השם 'הצבי'. אך גם אז לא הייתה למדור האופנה עדנה: בפורמט החדש הוא הופיע פעם אחת בלבד, באוקטובר 1908. בגלגולו הנוסף של עיתון 'הצבי', הפעם תחת השם 'האור' – אף הוא עיתון יומי – הופיעו עד 1911 שישה מדורי אופנה בסך הכל.

מה גרם לחמדה בן יהודה לזנוח את מדורה יוצא הדופן? האם עשתה זאת בעקבות ביקורת או לעג שספגה על עיסוקה בנושא לא מוערך כמו אופנה, כפי שכתבה בחשש כבר במדור הראשון? האם עיסוקיה הרבים – ובהם גידול ילדיה, תמיכתה ללא סייג בבעלה וסיועה בהוצאה לאור של מילונו המפורסם – לא הותירו לה זמן ופניות נפשית לכך? ואולי הסיבה הייתה דווקא דלות החומר והקושי הרב במציאת חדשות מעניינות מתחום האופנה, כפי שכתבה לא אחת במדורה. כך או כך, מראשית 1911 ועד לגיליון האחרון של 'האור' בדצמבר 1914 לא הופיע עוד מדור האופנה, והעיסוק בנושא זה נעלם מעל דפי העיתונות העברית בארץ ישראל למשך שנים רבות. ■